

Ismertetések és bírálatok.

Archiv für slavische Philologie.

Örömmel veszem észre, hogy nyelvészeti irodalmunkban itt is, ott is nagyobb érdeklődés kezd mutatkozni a szláv nyelvészet iránt. Azon egy cseppet sem csodálkozom, hogy nyelvésztársaim ilyenkor első sorban Miklosich munkáihoz fordulnak, ezt nem csak azért teszik, mert Miklosich tekintélyében bíznak, hanem bizonyosan azért is, mert seholsem találják a szükséges adatokat olyan könnyen, mint épen ő nála. Nem akarok a magyar nyelv szláv elemeiről szólni, melyekre nézve egyelőre Miklosich értekezése még mindig az egyetlen kiinduló-pontot képezi, de ott van Miklosichnak 4 kötetes összehasonlító szláv nyelvtana, ott van a szláv nyelvek etymologiai szótára. Ennél kényelmesebb forrást mindaddig nem fognak találni a nem-szakértők, sőt nem tagadom, sok tekintetben a szakértők is — hiszen különösen az *Etymologisches Wörterbuch*-ot jóformán minden nap forgatjuk, — a míg a szláv nyelvészet legújabb eredményeit összefoglaló encyclopædia el nem készül, a melyen most Jagić vezetése alatt a szlávisták mindenfelé serényen dolgoznak. De lehetetlen addig is megnyugodni csakis Miklosich állításainak egyszerű ismétlésében. Hogy csak egyet említsek, lehetetlen az 1879-ben utoljára megjelent szláv hangtan eredményeire támaszkodnunk, nem csak azért, mert 16 év óta nagyot haladt a tudomány, hanem különösen azért is, mert Miklosich igen sokról nem vett tudomást, a mi már akkor is igen beható discussió tárgya volt. Arról, hogy nyomban megjelenésekor is mennyi komoly ellenvetést lehetett a munka ellen tenni, tanúságot tesznek Leskien és Jagić ismertetései, melyek az *Archiv für slav. Phil.* IV. kötetében láttak napvilágot (142—151. l. és 482—496. l.) Miklosich *Altslovenische Lautlehre*-jével szemben rámutattam már egy ízben (Ny. K. 25 : 255. l. jegyz.) Leskien *Altbulgarische Grammatik* című kitűnő munkájára, különösen annak első, *Lautlehre* cz. részére. A ki tudja, hogy Miklosich nagy összehasonlító nyelvtanának ránk nézve épen legfontosabb része az ószlovén hangtan, a mely külön is megjelent

és a szláv hangtannak több mint felét teszi, megnyugvással fogja tudomásul venni, hogy Leskien könyve megbízható kalauzál szolgálhat e rész elolvasásánál. De, igaz, Leskien csak az ószlovén nyelvvel foglalkozik, ezt csak az indogermán nyelvekkel állítja szembe, nem a többi szláv nyelvekkel is, marad tehát még elég dolog, a melyről magyar nyelvész néha fölvilágosítást kénytelen keresni, mert érinti azokat a kérdéseket, a melyekkel maga is foglalkozik és a melyekről Leskien az óbolgár nyelv-tanában a dolog természeténél fogva nem szól. Azért legyen szabad ezúttal nyelvészeink figyelmét a szláv nyelvészet legelőkelőbb organumára, az *Archiv für slavische Philologie* című folyóíratra fordítani, és ne vegye rossz néven, hogyha ezt a folyóíratot ismertetve, a melynek lapjain gyakran annyi frissesség, sőt mondhatnám lángész nyilatkozik meg, nem tudtam, nem akartam arra szorítkozni, a mi csak épen nyelvészt illet, hanem folytonosan tekintettel voltam arra is, hogy mi földrajzi és politikai helyzetünknel fogva különben is élénken érdeklődünk a szláv népek iránt.

Az említett folyóíratból immár 17 vastag kötetjelent meg, arról tehát szó sem lehet, hogy az eddig megjelent kötetek tartalmát rendszeresen akarnám ismertetni, de szerencsénkre nem nehéz még most is aránylag rövid idő alatt tájékozást nyerni egy-egy speciális kérdés köréből az Archivban megjelent értekezésekről, sőt néha még egy-egy fontosabb nyilatkozatról is. Az Archiv minden egyes kötetében t. i. nem csak tartalomjegyzéket találunk, hanem tárgymutatót is, megtaláljuk továbbá a kötetben akármilyen kapcsolatban előforduló szerzők betűrendes sorozatát és végre egy kis szómutatót is. Azonkívül megjelent egy külön kalauz az első 13 kötethez Pastrnektől: *Bibliographische Uebersicht über die slavische Philologie 1876—1891. Zugleich Generalregister zu Archiv Band I—XIII. Berlin 1892.* A mint a címből kitetszik, ez egyszersmind a szláv philológiának 25 évi története, tehát annak a visszatekintésnek folytatása, a melyet Jagić az Archiv I. kötetében közzé tett: *Bibliographische Uebersicht der Erscheinungen auf dem Gebiete der slavischen Philologie und Alterthumskunde seit dem Jahre 1870 (465—607 l.).* Ha mégis a 13 első kötetből is főlemlítem a legfontosabb értekezéseket és rámutatok sok érdekes apróságra is, teszem ezt, hogy jobban fölkeltsém nyelvésztársaim érdeklődését.

Mindjárt az I. kötetben határozottan Jagić, az Archiv szerkesztője, veszi át a vezető szerepet, a melyet egész mai napig megtartott; ez az I. kötet bámulatos sokoldalúságának fényes bizonyítéka. A mindenre kiterjedő figyelme korántsem csak a kötet végén található 142 lapra terjedő bibliographiában nyilatkozik, még inkább szembe ötlik azokban a kitünő tanulmányokban, melyeket e kötetben közzé tett.

Sajnos, a főbb cikkek czímeinek a kiírására kell szorítkoznom, de már ezek is némi fogalmat adhatnak Jagić nem mindennapi sokoldalúságáról: Studien über das altslovenische Zographos-Evangelium 1—55. l.; die christlich-mythologische Schicht in der russischen Volksepik 82—133. l.; aus dem südslavischen Märchenschatz 267—290. l.; Dunav-Dunaj in der slavischen Volkspoese 299—333. l.; über einige Erscheinungen des slavischen Vocalismus 337—412. l.; Miklosichs vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, Band II u. IV. 412—438; neue Beiträge Prof. Miklosichs zur Grammatik der altslovenischen und der übrigen slavischen Sprachen 438—453. l. Ránk nézve az utolsó ismertetés legérdekesebb. A mit Jagić ott a 443—447. l. Miklosich pannon theoriájáról és az ószlovén nyelv hazájáról mondott, az még ma is megérdemli, hogy nyelvészeink, a kik Miklosichon kívül nem ismernek senkit a szlávisták közül, újra meg újra elolvassák és fontolóra vegyék. Hogy Jagić a 447. és k. lapon egy pár a magyar nyelvbe került szóból azt vélte következtethetni, hogy a Dunán túl a szlovén nyelv hathatott a magyar nyelvre, az könnyen érthető botlás (l. *A szláv szók a magyar nyelvben* című értekezésemet 13. l.).

Jagić azontúl is mindig a folyóirat lelke maradt, ámbár természetesen nem írhatott minden kötetbe annyit, mint az elsőbe. Jagić egyes fontos kérdésekről újra meg újra nyilatkozott, ha csak rövid megjegyzésekben is, melyek számos, gyakran rendkívül szellemes könyvismertetésekben olvashatók, és így valóságos iskolát alapított. A ki pl. a ránk nézve is annyira fontos kérdésről, hogy hol keresendő tulajdonképpen az úgynevezett ószlovén nyelv hazája, tájékozást kíván, nem egy helyen talál Jagićtól czélzást, hosszabb-rövidebb nyilatkozatot, csak az *Altslovenisch* cikket keresse a tárgymutatóban.

A II. kötetben befejezi Jagić a Zographos-Evangeliumról írt nagy tanulmányát, a mely szoros kapcsolatban áll e legfontosabb ószlovén forrásnak kiadásával, melyet Jagić 1879-ben eszközölt.

A III. kötetben különös figyelmet érdemelnek Leskien bírálatai (696—713. l.), melyek a szláv hangtan sok fontos kérdését Miklosich-csal szemben a kellő világításba helyezik. Ugyancsak fontos és ránk nézve speciális érdekléssel bíró kérdéseket fejteget e kötetben Potebnja (Ueber einige Erscheinungsarten des slavischen Palatalismus 358—381. és 594—614. l., egyebek közt arról a *žd-št*-ről is szól, a mely annyira jellemző az ószlovén nyelvre, és mely a magyar nyelvbe került szláv szókban, pl. mindjárt Pest nevében is tükröződik (l. id. értekezésem 12—18. l.). Potebnja értekezésével összehasonlítható Kirste cikke az V. kötetben 377—390. Potebnja ugyancsak a III. kötetben egy másik hangcsoportról is szól, a melyről minálunk is már több ízben volt szó,

a régi orrhangú hangzókról (Zur Frage nach dem ursprünglichen Lautwerth der slavischen Nasalvocale 614—620). Curiosum gyanánt emlitem, hogy egyebek közt a magyar *galamb* és *pisztrang* szókra hivatkozik, a mikor az ószlovén *a an*-féle ejtése mellett keres argumentumokat (I. Asboth, Szláv szók a magyarban 26. s k. l.).

A IV. kötetben Jagić behatóan foglalkozik a 2 szláv apostolról szóló legújabb kutatásokkal (97—128. és 297—316. l.), a délszláv népies epika multjával (192—242. l.) és a horvát szerb-nyelv újabb keltű *a* hangzójával, a mely annyira jellemző e nyelvre (397—411. l.). Érdekes az eredetileg orosz nyelven, de később német fordításban is megjelent Pypin-féle szláv irodalomtörténet ismertetése, mely részben szintén Jagić tollából eredt (465—482. l., v. ö. még Archiv VI. 273—278. és VII. 299—308. l.).

Az V. kötetből kiemelendők Leskien értekezése *Die Präsenbildungen des Slavischen und ihr Verhältnis zum Infinitivstamm* 497—534 l. és Jagić egy nagy tanulmánya: *Die Umlauterscheinungen bei den Vocalen e, ê, ę in den slavischen Sprachen*, melyet a VI. kötetben 73—104. l. folytatott.

A VI. kötetben a folklóre iránt érdeklődő olvasó Wesselovskytól talál két nagyobb tanulmányt (*Der Stein Alatyr in den Localsagen Palästinas und der Legende vom Gral* 33—72 l. és *Neue Beiträge zur Geschichte der Salomonssage* 393—411. és 548—590. l.) és Wollnertól egy cikket, a melyhez a későbbi kötetekben itt-ott pótlásokat is találunk *Der Lenorenstoff in der slavischen Volkspoesie* 239—269. l.)

A VII. kötetben Jagić részletesen szól a glagol írásáról Geitler *Die albanesischen und slavischen Schriften* című nagy művének bírálataiban 444—479 l.

Miklosich *Die subjectlosen Sätze* című értekezése az Archiv VIII. kötetében egy egész nagy cikkben és két rövid fõszólalásban talált visszhangot (Lugebil *Zur Frage über zweitheilige und eintheilige Sätze* 36—68, hozzá Jagić *Zusatz* 68—73 és Schuchardt *Ein Nachtrag zu S. 73* 334 s köv. l.), a melyek közül különösen Schuchardt rövid fõszólalása eredetiségével gondolkodóba ejt. Hadd használjam föl ezt az alkalmat, hogy Schuchardtnak egy ránk nézve nagyon tanulságos művére újra felhíjam a nyelvésztársaim figyelmét, értem a *Slawodeutsches und Slawoitalienisches* című szellemes és nagy tudományú munkáját, a melynek Jagić az Archiv épen említett kötetében igen beható ismertetést szentel (312—325. l.). Történetíróinkra nézve fontos a Leger-féle Nestor-fordítás ismertetése 578—583. l. Ethnographusaink figyelmébe ajánlom azokat a szellemes és ritka alapos sággal írt ismertetéseket, melyeket Jagić a dilettans Krausz műveiről folyóiratában közzétett, ebben a kötetben a

Sitte und Brauch der Südslaven cz. művéről 355. s k. l. és 612—632. l., a X. kötetben pedig a *Smailagić Meho* cz. művéről 339—346. l. Miklosich a keleteurópai nyelvekben található török elemekről szóló értekezéséről, a mely, ámbár a szerző a magyarra csak alkalmilag mutat rá, sok ránk nézve is becses, ámbár kissé nyers anyagot tartalmaz, igen beható ismertetést kezdett Korsch az Arch. VIII. kötetében 637—651. l., melyet azután a IX. kötetben folytatott 487—520. és 653—682. l. Miklosich fölhasználta a rendkívül gazdag anyagot, a mely ebben az ismertetésben rejlik a később kiadott pótlásokban (*Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen. Nachtrag. Erste Hälfte. Wien 1888. Zweite Hälfte 1890* külön lenyomat a Denkschriften XXXVII. és XXXVIII. k.-ból).

Ugyancsak a IX. kötetben vetette Jagić első ízben szavának egész súlyát a híres közigazgatási kézirat hitelessége ellen a latba *Philologie und Patriotismus* cz. cikkében 335—344. l. A ki a kérdés iránt érdeklődik, a mely Csehországban olyan elkeseredett harcot szült, tökéletes tájékozást talál minden ide vágó kérdéssel az Arch. X. és XI. kötetében. Még a IX. kötetben vetette föl Schuchardt a *karácson* szavunk eredetéről szóló kérdést (526 s k. l.), a melyre én ugyanott megfeleltem neki (694—699. l.); visszatért a kérdésre Kalužniacki a XI. kötetben (624—628 l.).

Talán föltűnt egyiknek-másiknak, hogy eddig a legfontosabb értekezéseket sorolva föl Miklosich nevét csak akkor említettem, mikor egy-egy művének ismertetésére mutattam rá. Ez abban találja magyarázatát, hogy Miklosich a X. kötetig nem közölt semmit sem az Archivban. Csak mikor Jagić mint utódja már Bécsbe költözött, írt Miklosich olykor-olykor egy kis cikkekcskét az Archivba; mindössze a következők jelentek meg ott: X. k. 1—7. l. *Über die altrussischen Kolbjagen*, a XI. k. egy 5 sorból álló megjegyzésen kívül (633. l.) egy általánosabb érdekű fejtegetés: *Über Fremdwörter* 105—111. l. — itt érinti egyebek közt a 111. l. a magyar *hajdú* szó eredetét — a XII. k. egy horvát nyelvjárási szöveg megjegyzés és aláírás nélkül 317—319. l. Itt említhető föl, hogy Jagić azután a XIV. kötetben 300—320. l. közzétett több levelet, a melyet Miklosich különböző időkben hozzá intézett.

A X. kötetben az eddig fölemlített cikkeken kívül még két könyvismertetés számíthat általánosabb érdeklődésre, az egyik Jagić tollából eredt: *Das Slavische im Grundriss der vergleichenden Grammatik der indog. Sprachen* von K. Brugmann 188—196. l., a másik Brücknertől való és Reinhold (*Geschichte der russischen Literatur*) és Vogüé (*le roman russe*) nagy munkáiról szól 592—598. l.

A XI. kötetben két tudós is foglalkozik Miklosich utolsó nagy-szabású munkájával, Fortunatov: *Phonetische Bemerkungen, veranlasst*

durch Miklosichs *Etymologisches Wörterbuch der slav. Sprachen* 561—575. l. (a befejezést l. XII. 95—103) és Brückner: *Etymologisches Wörterbuch der slav. Sprachen von Franz Miklosich. Wien 1886.* 112—143 l. Minket az egyik vagy másik szempontból közelebről érdeklő cikkek ebben a kötetben még a következők: Polívka ismerteti Pastrnek *Beiträge zur Lautlehre der slovakischen Sprachen in Ungarn* cz. dolgozatát 242—250. l. és Jagić Vlček tót irodalomtörténetét 625—627., Jagić szól azonkívül a bolgár nyelvben még ma is bizonyos mértékig megőrzött orrhangú hangzókrol 264—269. l., a «szent István» szacsokóján található szláv fölíratról 311—313. l. és egy hosszabb, rendkívül érdekes cikkben ismerteti a Hörmanntól kiadott boszniai és hercegovinai mohamedánok (szerb) népdalait 424—451. l. Ugyancsak ebben a kötetben jelent meg Oblaknak a szlovén declinációról írt kitünő értekezésének első része 395—423. és 523—561. l. (l. folytatását XII. 1—47, 358—450. és befejezését XIII. 25—68. l.), a mely ránk nézve azért fontos, mert folytonos figyelemmel kíséri a magyarországi szlovének nyelvét is.

A XIII. kötetben van három cikk, a mely a legtagább körben érdeklődést kelthet; Pypinnek eredetileg orosz nyelven megjelent cikke: *Über das Verhältnis der ruthenischen Literatur zur russischen* 434—463. l., Jagić cikke: *Aus dem Leben der serbischen Volkspoesie* 631—636. (v. ö. Archiv X. 352—554. l. is) és Murko cikke: *Eine russische Stimme über die neueste ethnographische Karte der Slaven* 616—622. l.

Befejeztem volna a böngészetet a 13 első kötetből, a melyeket Pastrnek indexe is könnyebben hozzáférhetőkké tesz. Hogy ez az index nem tette fölöslegessé, hogy egyre-másra külön is fölhíjjam olvasóim figyelmét, azt — reményem — mindenki el fogja készséggel ismerni, a ki a 415 lapra terjedő vaskos kötetet valaha forgatta. Inkább szorúl talán magyarázatra, hogy az azóta megjelent köteteket sem szándékozom behatóbban ismertetni. Az Archiv egy-egy kötete több mint 600 lapra terjed és tartalma nagyon változatos, minden kötet tele van fontos kutatásokkal, könyvismertetésekkel, egyes figyelemre méltó megjegyzésekkel. Lehetetlen akár 4 kötet anyagáról is behatóan referálnom, a nélkül hogy sokkal több helyet követelnék, mint a mennyit szabad. Azért tehát újra a minden kötet végén található indexekre utalok, de igenis megígérem, hogy minden ezentúl megjelenő füzetet behatóbban fogom ismertetni. Hiszen az út most már meg van egyengetve, és kellő érdeklődésre számíthatok.

A XIV. kötetben Jagić egészen röviden ismerteti egy rakás új könyvet. Inkább magukra a könyvekre, mint a rövid ismertetésökre szeretném a szláv nyelvekben járatos olvasóimat figyelmeztetni, ámbár Jagić ismertetéseiben, ha még oly rövidek is, rendszeren egy-egy találó

megjegyzés, egy-egy a dolog velejét megvilágító igazság rejlik (l. p. o. a mit Krizsanicsról mond a 625. l.). Az ismertetett könyvek közül hadd említsem névszerint is Pypin az orosz ethnographiáról írt nagy munkáját (l. 629. l.) és Smičiklas Szlavoniáról írt nagy művét, a mely két részre oszlik: I. Szlavonia és a többi horvát tartományok a törökök alatt és fölszabadítások, II. Szlavoniáról szóló emlékek a VII. században (l. 634. l.). Elég fontosnak találok Smičiklas könyvének e második részét, hogy szóról-szóra ide igtassam Jagić erre vonatkozó szavait: Den letzteren (értsd den Befreiungskämpfen) ist der ganze zweite Theil des Werkes gewidmet, wobei die genaue Beschreibung Slavoniens, nach der erfolgten Occupation (zwischen 1697 und 1702) gemacht, von der grössten Bedeutung für die Statistik, Topographie und Ethnographie Slavoniens ist. Diese Beschreibung umfasst auch beinahe den ganzen zweiten Theil des Werkes. Für die Orts- und Personennamen gewinnen wir durch die Entdeckung dieser Quelle einen Zuwachs ersten Ranges; darin culminiert auch die grosse Bedeutung dieses Werkes für die slavische Philologie.»

A XV. kötetben Jagić, a ki Tolsztojnak nagy tisztelője, egy német Tolsztoj-fordításról szólva (103—108. l.) egypár szép megjegyzést tesz az orosz irodalom nagy jelentőségéről (v. ö. Archiv XV. 436—438. l.), Budilovics könyve alkalmából pedig nyilatkozik a némelyek előtt kíváncsatosnak látszó közös szláv nyelv kérdésében (417—423. l.). Uhlenbeck a legrégebb időben a szláv nyelvekbe került germán szokat tárgyalva nem egy szót hoz föl, a mely a mi nyelvünkbe is átment, hol egyenesen a némettől, hol valamely szláv nyelv révén (481—492. l.). Novaković *Beiträge zur Erforschung der macedonischen Dialecte* cz. értekezésében (37—46. l.) újabb adatokat közöl a bolgár nyelvben itt-ott még megőrzött nasalismusról. Nagyon érdekes, hogy Novaković ugyanott, a 46. l., a különben a bolgár nyelvben nem igen ismert *kračun* szót közli Korcsa vidékéről (v. ö. Arch. IX. 694. l.) és a mellett egy mintegy Kracs napját jelentő *kračov den* kifejezést Ochridából a mi *karácson* szavunk jelentésében. Az említett Novaković nagy művet adott ki a régi szerb «falú»-ról; Jagić róla írt ismertetéséből (108—117. l.) csak két apróságra akarok rámutatni, a szerb házközösségről szóló részre (116. l.) meg a 111. l. lent kezdődő érdekes adatokra, melyek a szláv *granica* (*gránicz* ném. *Grenze*) szó eredetére vetnek világot. Történetíróink, ha nem is tudnak oroszul, élénk érdeklődéssel fognak Jagić ismertetéséből (438—440. l.) Ikonnikov az orosz történetírásról szóló hatalmas munkájáról tudomást szerezni. Milyen sokat mondók egy olyan hívatott és pártatlan bíró szájában az ismertetés végén álló e szavak: *Man würde recht vielen Vertretern der westeuropäischen Intelligenz, die Russland nur nach allerlei Tagesblättern*

beurtheilen, dringend wünschen, so ein Buch einmal in die Hand zu bekommen. Mindjárt a rá következő lapon egy másik ismertetés élén Jagić a cseheknek állít ki szép bizonyítványt: *Mit der Ausdauer, die unter den Slaven eigentlich doch nur den Böhmen eigen ist . . .* Minthogy a csehekről van szó, itt említtem, hogy ugyanaz a Vlček, a ki már régebben egy jó tót irodalomtörténetet írt, komoly tanulmányokon alapuló cseh irodalomtörténetet ad ki; első füzetéről szól Jagić e kötet 433—435. l., a másodikról XVI. 294., a harmadikról és negyedikről XVII. 301. l.

A XVI. kötetben a nyelvész sok figyelemre méltó cikket talál, így Oblaktól az irrationalis hangzókról szóló jeles értekezést (*Die Halb-vocale und ihre Schicksale in den südslavischen Sprachen* 153—197. l.), Zubatýtól egy szláv etymológiákkal foglalkozó tartalmas cikket (*Slavische Etymologien* 385—425. l.), Uhlenbecktől egy még mindig vitás kérdés fejtegetését (*Die Behandlung des indg. s im Slavischen* 368—384. l.). Ugyanott találunk két bennünket közelebből érdeklő könyvismertetést, egyet Setälätől (Thomsen *Beröringer mellem de finske og de baltiske Sprog* cz. nagy munkájáról 269—281. l.), a másikat Pastrnektől Szabó Eumén ungvári gymn. tanárnak szép rutén chrestomatiájáról 497—502. l. Hadd említsem még Šachmatov az orosz hangokról szóló munkáját (*Izslédovanija v oblasti ruskoj fonetiki*), a melyről Jagić itt még tartózkodóan szól 284—287. l., míg az Archiv XVII. k. 295. l. teljes elismeréssel adózik neki: *Diese bedeutendste Leistung im Bereich der slavischen Grammatik der letzten Zeit.* Oblak a 305. s k. l. szól egypár a Balkánfélsziget nyelveiben közösen megtalálható tűneményről, a melyekben Miklosich thracoillyr hatást vélt fölismerhetni, a 311. l. Hasden csodabogarairól, a melyek szerint a bolgárok tulajdonkép lengyelek és a szlovének is csak a magyarok által nyugatra szorult lengyelek, a 312. s k. l., Šišmanov a népetymológiáról általában és a bolgár népetymológiáról különösen szóló nagyszabású munkájáról, a 313—315. l. a szerb-bolgár nyelvhatárról.

A XVII. kötetben találjuk Jagić jeles értekezését a délszláv nyelvekről (*Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen* 47—87. l.), Oblak nagy tanulmányát a bolgár nyelv hangjairól (*Einige Kapitel aus der bulgarischen Grammatik* 129—185. és 430—477. l.), a melyből ránk nézve különösen fontosak a 133. s k. lapokon tárgyalt orrhangú hangzók és még inkább az *ž*-ről szóló részlet (156—162. l.), a hol az ószlovén nyelv hazáját illető kérdést is érinti: Oblak, a született szlovén, az ószlovén nyelv hazáját csak ott keresi, a hol mai nap a legtöbb szlávista keresi, azaz Szaloniki környékén.

Van e kötetben még egy nagy nyelvészeti tanulmány, a melyet első pillanatra élénk örömmel fogja üdvözölni a hazai nyelvész: *Zum*

Kleinrussischen in Ungarn von Olaf Broch 321—416. I. Fájdalom, ez a nagy tanulmány nem alkalmas arra, hogy a hazai rutén nyelv iránt tágabb körben, első sorban maguknál a ruténeknél élénkebb érdeklődést keltsen, a szerző mindenkit elriaszt művének olvasásától, a ki nem foglalkozott specialisan hangphysiologiával. Az pedig nagy hiba, mert így első sorban kizárja teljesen azokat, a kik legjobban ismerik azt a nyelvet, a melyet kutatásainak tárgyává tett. Az ő terminológiája a Sweet-féle, tiszta angol, a hangok nála *mid-front-narrow*, *mid-back-wide*, *high-mixed-narrow* s több efféle rettenetes tudós neveket viselnek, a mi még a szakembernek is mód nélkül megnehezíti az olvasást. A milyen tudós a terminologia, olyan eredeti a föladat, a melyet a szerző kitérített magának: Broch leírja egyetlenegy rutén embernek a nyelvét, a kivel véletlenül Lipcsében találkozott!! Azóta a fiatal norvég tudós fölkereste magát azt a helységet (Ubyla Zemlénmegyében), a honnan az ő embere való és egypár hetet ott töltött. Valószínűleg közzé fogja majd tenni újabb kutatásainak eredményeit — vajha olyan nyelven, a melyet nem csak a svéd phonologusok dresszurájában nagyra nőtt tudósok élvezhetnek kellőleg!

A könyvismertetésekben is sok megragadja figyelmünket: Oblak az 599. l. újra rámutat Szaloniki környékére, mint az ószlovén nyelv hazájára, Jagić szól Kulakovskynak az illyrizmusról írt nagy munkájáról 304—306. l., Strausz Adolfnak immár német nyelven is megjelent bolgár népdalgyűjteményéről 620. s k. l. stb. stb. Csak még egy helyre akarom külön fölhíni nyelvészeink figyelmét, mert egy actualis kérdést érint: Jagić ismertette Mikkola munkáját (*Slavische Lehnwörter in den westfinnischen Sprachen*) azt mondja egyebek közt a 291. l.: *Dagegen sind die Behauptungen, dass das urrussische o seinem Klange nach dem kurzen a nahe kam . . . nicht ganz sicher und jedenfalls nicht zwingend*. Az orosz o hangzására tudvalevőleg Szinnyei is hivatkozott. (Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában? 19. s k. l.), de ő jóval tovább megy, az u hangnak is nyiltabb o-féle hangzást tulajdonít régi németben és ószlovénben (22. l.), csakhogy a legegyszerűbb, eddig általánosan elfogadott fölfogást ha lehet halomra döntse, a mely szerint magában a magyar nyelvben nyiltabb lett a hangzók kiejtése.

Befejeztem munkámat, vagy, ha úgy tetszik, megkezdtem, mert én a jelen cikket csak bevezetésnek tekintem, hisz a mint mondtam, ezentúl az Archiv minden új füzetét be akarom itt mutatni. Ha olvasóim egy kicsikét tarkának találják azt a képet, a melyet az Archivról adtam, tulajdonítsák annak, hogy némi fogalmat akartam arról, nyujtani, milyen sokoldalú e jeles folyóirat; ha a kép túlságos rendezetlen, szogáljon mentségemül, hogy inkább össze-vissza említettem föl a fontos

dolgokat, mint hogy teljesen elhallgassam. Természetesen foganatja az én munkámnak csak úgy lesz, ha valóban minél többen kezükbe veszik az Archivot, az egyik, hogy komoly tanulmányaiba illeszse be az ott találtakat, a másik azért, hogy élvezve tanuljon és egy kicsit tájékozódjék a szlávviságot érintő nagy kérdésekben. A magyar nyelvésznek nem szabad hozzá szólni a szláv nyelvészet problémáihoz, a nélkül hogy minél gyakrabban tanácsért ne fordulna az Archivhoz. De valóban intelligens nem-nyelvész sem képzelhetek, a kinek tisztán nemes szórakozás végett nem merném kezébe adni az Archiv akármelyik kötetét: elég ha csak benne olyan universalis szellemnek, mint a milyen Jagić, nyilatkozatait olvasgatja, tudom megalégedve, meggazdagodva teszi le a kötetet s aztán újra meg újra kezébe veszi az Archivot.

ÁSBÓTH OSZKÁR.

Az erdélyi szászság magyar jövevényei.

Magyarische Lehnworte im Siebenbürgisch-Sächsischen, von dr. Julius Jacobi.
Megjelent a segesvári ág.-ev. főgymn. 1894—95. évi értesítőjében.

A hazai szászság tájszavai nincsenek még összegyűjtve. Haltrich, Schuller, Seywert közlései az erdélyi szászság részéről, Schröer, Genersich (v. ö. Versuch eines Idiotikons der Zipser Sprache, Schedius-féle Zeitschrift von und für Ungarn, V. és VI. köt.) munkálatai a felsőmagyarországi németség, illetve szepesi szászság részéről csak töredékek, s a mellett igen nehezen hozzáférhetőek. Pedig a magyar szókinés, különösen a székely nyelvjárás tájszavainak eredete meghatározásánál fontos szerepe van az erdélyi szász nyelvjárásnak. A magy. *ejtel*, *dörököl*, *döröcköl*, *kóbor* (szekér v. ö. Tsz.³), *pöce* stb. csakis az erd. szászból magyarázhatóak meg pontosan; a szep. szászságnak köszönhetjük a *römpöly*-t, bár tagadhatlan, hogy e nyelvjárásból geográfiai helyzete miatt kevesebbet vettünk.

Jacobi munkája az erdélyi szászság magyar jövevényeit veszi vizsgálat alá, s becsülettel oldja meg feladatát. A szerző azt mondja munkájáról, hogy az csak „ein bescheidener Beitrag zum längstgeplanten idiotikon der sieb. sächsischen volkssprache“.

A szerző tárgyára vonatkozólag kitünően használta föl a hazai irodalmat. Ez érdeméből semmit sem von le az a körülmény, hogy a Schröer munkái mellett nem nézte meg a Genersich és Rumi Károly György dolgozatait; vagy hogy nem idézi Haltrich (v. ö.: Bildliche redensarten, umschreibungen und vergleichungen der sieb. sächs. volkssprache) és Schuller (Volklieder in sieb. sächs. mundart) azon dolgozatait, a melyek a Fromman-féle „Die deutschen Mundarten“-ban jelentek meg. Hiszen Haltrich és Schuller e közléseiket ide haza is értékesi-

tették; ezeket pedig Jacobi fölhasználta. Ha a szóban forgó dolgozatokat is megnézte volna, néhány alakváltozattal többet közölhetett volna (v. ö.: Fromman-nál: *dobbesch*: *dicker kerl*, wal. *dobbe trommel*: Jacobinál *dobesch* < magy. *dobos* | Fr. *schäp*: Jacobi *schäp* < magy. *zseb*; v. ö. szep. sz. der *schebs* Genersich és Schröer | Fr. *kattner*: Jac. *kattner* < magy. *katona* stb.). — Elismerésre méltó érdeme a szerzőnek az is, hogy a magy. jövevények átvevése korát is igyekezett megállapítani. Ez persze nem sikerülhetett neki minden esetben, mert hiszen a jövevények, a mikor a papíroson is megörökítődnek, már néhány évtized óta élhetnek, és élnek is az illető nyelvben.

A jövevény szóknál nem épen utolsó dolog az, hogy az átvevő az átadó nyelvnek egy-egy kihalt szavát, esetleg csak egy-egy kihalt jelentés változatát őrzi meg. Ebből a szempontból is érdekes vallomást tesz a Jacobi dolgozata. Az erd. szász *fälschê* (ehemaliges staatskleid der sächsischen beamten zum umhängen) nyelvtörténetileg is igazolva van 1607-ből és 1703-ból. Hasonlót mondhatunk az erd. szász *tschuklobiro*, *schuklobiro* „goldamsel” szóról, a melynek megfelelőjét a magyar szókincsből nem ismerjük. A magy. *horgas* az erd. szászságban *horgasch*, *horgasch* alakban van meg s magy. pénznemet jelent 17 krajcár értékkel. Ennek sem ismerjük a pontos jelentésbeli megfelelését. — Itt említem meg, hogy a szep. szászság is megőrzött ilyféle alakot a *babke*-ban (,viertelkreuzer’, Zeitschrift von und für Ungarn, V. köt. < magy. *babka*, *batka* NySz. 1: 186.)

Jacobi értekezése az erd. szász szókincsnek körülbelül 260 szaváról mutatja ki a magyar eredetet; természetes, sok e szó közt a szórványosan élő, de van köztük általános használatú is. Az adatokat a szerző részint a nép ajkáról (a Segesvár vidékieket), részint az előszóban beszámolt forrásmunkákból merítette. A legtöbb erd. szász jövevényen annyira fölismerhető magyar eredete, hogy ép ezért az egész értekezésben hibás származtatás alig van. Az erd. szász *kazwekchi* (,ein mit pelzwerk gefüttertes kleidchen) szót a szerző nem fejtette meg; talán összevethető a magy. *kacabajka* (,női kabát, női dolmány, női téli kabát’ Tsz.²) szóval, a mely azonban a székelységben (a Tsz.² vallomása szerint) ismeretlen. Inkább azon lehet csodálkozni, mint akarták a régibb kutatók minden áron a legkézzelfoghatóbb esetekről is a német eredetet kimutatni (v. ö. *birshák* < kfn. *burgezoc* ,bürgerschaft’ Schuller | *fät’el* < sváb *fachel* ,leinwand’ Schuller *maschkura* < arab *mascara*! Haltrich, Schuller stb.).

A Jacobitól felsorolt jövevény szók közt több van olyan, mely német eredetű a magyarban s mi a szászoknak újból átadtuk (v. ö. *bitánk*, *boqlärcher*, *bárdálni*, *hängêr* stb.). Helyeseljük Jacobi azon eljárását is, hogy nem elégedett meg a szavak egyszerű felsorolásával s magy. egy-

értékesük szembeállításával, hanem az illető magy. szó etymológiájára vonatkozó irodalmat is — kritikával — felhasználta, s vagy csatlakozott egy-egy nézethez, vagy pedig maga próbált véleményt kockáztatni. Így kerekedett ki kis cikkelyé a *buta* szóról írt fejtegetése, bár kifejtett nézetéhez nem csatlakozhatunk; a *korhely* szónál elfelejtette megemlíteni, hogy ném. eredetű a magyarban s egyáltalában nem lehetetlen, hogy a ném. *chorherr* mása (Szarvas). — A magy. befolyásnak a régiségét talán semmi sem bizonyítja jobban, mint: az erd. szász *haindöl*, *hainál*, *hainal*, *hoinal* szó (,der morgengruss, den die jugendlichen gäste am 2. tage in geräuschvollem aufzug dem hochzeithaus bringen': v. ö.: ,A zemberek muzsikaszóval már bejárták a falut; eszt úgy hívik, hogy hajnal' Tsz.², azonfelül l. Katona cikkelyét Nyk. 25 : 186).

Jacobi dolgozata ellen nincsen semmi lényegesebb kifogásunk; olyan kicsiségekkel meg, hogy ezt vagy azt a szót így is lehetne magyarázni, nem akarunk előállani. Inkább a helyett az alkalommal élve ideiktatjuk a szepesi szászság, illetve felsőmagyarországi németiség azon magy. és szláv eredetű szavait, melyeket tanulmányaink közben Schröer és Genersich munkáiból kijegyeztünk magunknak. Magyar eredetűek:

babka ,ein viertelkreuzer' (Genersich, V.) * < magy. *babka* Nyszót. | *bajussen* (többes, Schröer Laute 233) < magy. *bajusz*, v. ö. morv. *balousy*, *valouzy*, t. *bajúz* Matz. 103 | ? *sich bemotschen*: besudeln, anschmutzen (Genersich, V.) < magy. *bemocskolni* ? | *birsche*: gebür, geldbuss (Schröer Versuch 56, erd. sz. *birschâk*) < magy. *bírság* | *zischen*, *zischmen* vom ung. *tsizma* (Genersich, V.) | *tshautsche* ,hund' (Schröer szerint erd. sz. *tshutschu*, Jacobinál nincs meg) < magy. *csucsi*, tót *čučko* | *dresch kriegern*: schläge bekommen (Genersich, V.) < magy. *deres*, v. ö. ném. vendégzavaimat; az is lehet, hogy a magyar szó épen ebből a német alakból való | *kitzen* ,stück' < magy. *kicsiny* ? Schröer, XXVII. | *kotzling*, *kotzur*: ein ungekämmt (Genersich 5): a *kotzling* a magy. *kócos*-sal egyjelentésű, de inkább a ném. *kotzen* származéka, míg ellenben a *kotzur* szláv eredetű lesz | *lamposch* ,ein lump' (Genersich 5) < magy. *lompos* | *lutsche* ,eine schmutzig gekleidete person (Genersich 5) < magy. *lusta* | ? *mäkern*: öfters und leise lachen (Genersich 5) < magy. *mekeg* | *paplon* ,eine leichte bettdecke, mit baumwolle ausgestopft' < magy. *paplon* (Genersich 6).

Szláv, illetve tót eredetűek:

bobock ,ein schreckbild, vielleicht von einem alten helden; in einer anderen bedeutung ein tropf; ein einfältiger mensch (Genersich 5) < t. *bobo* ,gyerekijesztő szó' | *drugein*: grob spinnen (in den dörfem, Genersich 5) < t. *drugat* ,kőcből spárgát fonni' | *kalibe*, *kalibe* ,hütte im wald, vielleicht aus dem slav. Schröer Laute, Genersich 5; v. ö. erd. szász *kalip*, inkább szláv, mint magyar eredetű) < t. *koliba*, *kaliba* | *kobel* ,stutte' (Schröer Laute, Genersich 5) < t. *kobola* | *kolâtsch*, *klautschen*, *kolatschen* ,eine art rundes backwerks (Genersich 5) < t. *koláč*, *koláče*

*) A Zeitschrift von und für Ungarn V. és VI. kötetében.

(többes) v. ö. erd. sz. *klôtsch* | *kolende* (= C. M. B., Caspar, Melchior, Balthasar), Zeichen, welches die um weihnachten und drei könige singend umherziehenden chorschüler an der thüren zurücklassen (Schröer Laute 233) < ószl. *kolęda*, v. ö. a *kolendá-kra* vonatkozólag Archiv f. sl. Phil., 17. köt.) | *kose* ,ziege' (Schröer Laute) < t. *koza* | *okolár* ,brillen' (Schröer Laute) < t. *okulár* | *papulle* ,wange' (Schröer Vers. 41) < t. *papule* (többes) | *píp* ,tabakspfeife', die wein-*píp* ,eine röhre wein abzuzapfen' < t. *pípa*; a szep. *szász* szó második jelentése legjobban bizonyítja a tót eredetet*) | *plasz* ,nachlässige person' (Schröer Laute 235); v. ö. t. *plášec* ,hebreus ember' | *schentitze*, *szinze* ,gekochte schafmilch' davon der meiste käse abgenommen' (Genersich 6, Schröer 25 : 252) < t. *šincica* | *schachter* ,ein melkgefäss' (Geners. 6) < t. *šochtár* | *suke*, eine böse od. unzüchtige magd' < t. *suka* | *terrefere* ,haspel' (Schröer 25) < t. *terefere* | *truschbe* ,hochzeitsbitter' (Schröer) < t. *družba* | *zigon*, *ziganke* ,tropisch statt lügner, lügnerin (Geners. 5) < t. *zigánka*.

Ezeket a szavakat akartuk a Jacobi munkájának ismertetésén belül megemlíteni. Végezetül csak annyit említünk még meg a Jacobi dolgozatáról, hogy nem ártott volna olyan csoportok szerint, a hogy a ló-, marha- és kutyanevék vannak felsorolva, az összes átvételeket még egyszer összefoglalóan felsorolni.

MELICH JÁNOS.

A *tárom-nál* szóhoz. Munkácsinak keserűséggel teli válaszára csak rövides megjegyzést teszek. Azt mondja, hogy én csalással és szántszándékos félrevezetéssel vádoltam, vagy inkább rágalmaztam őt, mert a *tárom-nál* «isten-nyila» (voltakép «ég nyila») kifejezésnek meglételét a vogulban kétségbe mertem volna vonni. Nyugodt lehet Munkácsi; ilyesmi épen nem volt szándékomban. Tiszta lelkiismerettel állíthatom, hogy támadó czikkeimben soha sem léptem a személyeskedés terére, mint a hogy M. tette velem szemben kicsinylő válaszaiban. M. tanulmányában a *tárom-nál* nevet ugor mythologikus kifejezésként akarta feltüntetni s meglételének bizonyítására egy olyan medveénekre hivatkozott, melyben nem hogy ez, de még a *nál* («nyil») szó se kerül elő. Átnéztem az eddig megjelent vogul mythikus énekeket és regéket, de a *tárom-nál-ra* egyikben se akadtam; azt hiszem tehát, mindenki helyesnek, vagy legalább is jogszerűnek találja azon eljárásomat, hogy meglételét, bár egyenesen nem tagadtam, de mégis kétségbe vontam. Vagy talán csak nem kívánhatja tőlem M., hogy kézirati jegyzeteit is ismerjem. Nyilatkozata után teljes készséggel elismerem a *tárom-nál* létezését; de ez amúgy se mozdít követ; fő dolog az, hogy nem ősvallási kifejezés és nem sajátossága az ősgor felfogásnak, mint nem az magyar társa, az «istennyila» sem.

R. PRIKKEK MARIÁN.

*) De v. ö. az olasz *pípa*, *pippa* szót mind a két jelentéssel. S. Zs.